

Intelektuál a politika [1990]

Velký český filosof Emanuel Rádl byl přesvědčen, že „velká filosofie vždycky byla blízka politice a revolucionářství“ a že jejím hlavním cílem je „být programem pro reformu světa“. Jestliže tedy náš prezident ve své řeči před kongresem USA¹ adresoval našim intelektuálům (některým) výtku, že svou nechuť k politice zakrývají údajnou potřebou být nezávislí, a tak se donekonečna vyhýbají své spoluzodpovědnosti za svět, mohlo by se zdát, že obojí důraz spolu ladí. Ale není tomu tak; naše ucho nemohlo přeslechnout vyšší disharmonické tóny.

Především nemůžeme skrýt jistý údiv nad tím, že rukavička byla našim intelektuálům (některým!) hozena z tak vzdáleného místa. Nikdo ovšem nezůstal na pochybách, že nebyla určena ani kongresmanům, ba ani americkým intelektuálům. Krkolomná akrobacie, spojená s jejím házením přes oceán, byla ovšem usnadněna moderní družicovou technikou. V daleko větší míře se zdá být zvláštní, že adresátů, kteří měli být onou výzvou vyprovokováni, je vlastně velmi malý počet. Nemám pochopitelně na mysli intelektuály, kteří sami sebe – oprávněně – nepovažují pro politickou činnost za dostatečně kompetentní, ani ty, které za dostatečně kompetentní nepovažují ti druzí. Zajisté by nemělo smysl výtku adresovat právě jim. Zbývajících je opravdu nemnoho. Prezident sám přiznává, že i on se pro převzetí břemene politické odpovědnosti (tím nepochybně rozumí svou politickou funkci) musel dlouho odhodlávat. Necháme-li bez komentáře autostylizaci, pro každého politika nezbytnou, musíme si položit otázku, zda právě onu snad několikátýdenní délku vzdorování máme považovat za krajní a zda vše, co ji přesahuje, už má být zahrnuto do inkriminovaného nekonečného uhýbání před spoluzodpovědností. Myslím, že takový pohled by se nemohl vyhnout výtce subjektivity.

Skutečně rozhodující je však něco jiného. Můžeme snad přijmout sice nevyslovený, ale nepřímou sugerovaný soud, že pro intelektuála existuje jen jediný slušný způsob převzetí společenské odpovědnosti, totiž když opustí „svou věc“ a stane se politickým funkcionářem – nebo v nejlepším případě politikem či dokonce státníkem? Každý intelektuál bude souhlasit s tím, že naděje světa a všech lidí na něm žijících je bezpodmínečně spjata s proměnou lidského vědomí, jak na to poukázal prezident Havel. To je v souladu s havlíčkovskou revolucí hlav a srdcí. Masaryk, který na Havlíčka navazoval „nepolitickou politikou“, vyslovil zásadně důležitou myšlenku: život státní a politický je jen skrovnější částí života duchovního. Zajisté jsou situace, kdy je zapotřebí, aby se intelektuál, tj. člověk života především duchovního, pustil do práce v užším, technickém smyslu „politické“ (jinak ovšem je každá práce myšlenková, mravní a duchovní také prací politickou ve smyslu širším). V takovém případě však jeho

¹ Projev z 21. února 1990.

největším vnitřním problémem zůstane, aby se nezpronevěřil svému nejhlubšímu poslání, tj. aby nepřestal být intelektuálem.

Slovo intelektuál ztratilo bohužel svůj původní význam a většině lidí nezní nejlépe. To není důvodem, proč ho přestat užívat, ale naopak to pro nás znamená závazek jeho pravý smysl obnovit. Latinské slovo intelligere znamená rozeznávat; rozeznávat můžeme jen to, co jsme nepřehlédli, co jsme nějak uznamenali, zaregistrovali. Intelektuál musí být proto vnímavý, vnímavější než ostatní, ale pak musí být také schopen to, co vnímal a rozlišil, myšlenkově uchopit a srozumitelně vyslovit. Když na sebe takový intelektuál v naléhavých, krizových situacích vezme břemeno politické funkce, musí si být dobře vědom, že se tím dostává do situace, kdy nebude mít jak z časových, tak z principiálních příčin dost velký odstup od toho, co dělá, a že se bude dostávat stále víc pod korumpující vliv své funkce, svého nejbližšího okolí, svého aparátu a vůbec celé politické mašinérie. Vědom si toho, bude aktivně vyhledávat ty, kteří se (zatím) podobnému nebezpečí vyhnuli, odstup si zachovali a nadále zachovávají, a podržují si tak otevřenou cestu ke kritickému přístupu, jaká je pro každého intelektuála podmínkou, bez níž přestává být intelektuálem. A i když snad na to (zatím) nebude mít čas, bude rád, když si alespoň někteří intelektuálové tento nezbytný odstup zachovají pro budoucnost, až jejich služeb bude společnosti ještě víc zapotřebí než dnes.

Naše společnost má zázračné štěstí, že se do jejího čela dostal člověk tak znamenitý a tak zdravého rozumu a neméně pozoruhodné fantazie, že nepotřebuje své poradce na to, aby mu radili a aby ho inspirovali, ale aby ho především morálně podporovali. Naši političtí profesionálové, pokud jsme nějaké měli a máme, opět selhali, a teprve nyní si zase hledají svá místa v nové situaci, v níž se nejprve nebyli (a často dosud nejsou) schopni dost přiměřeně orientovat. Iniciativy se museli ujmout političtí neprofesionálové a lze mít právem za to, že to byla nejen jediná možná cesta, ale dokonce naše štěstí. Byli jsme alespoň nějaký čas uchráněni nejrůznějších politických dogmat a dogmatismů, i když – bohužel – nikoli všech, nikoli dogmat a dogmatických předsudků jiného druhu. Ale do budoucna to nestačí; političtí profesionálové musí rychle vyrůst – anebo uvolnit místa jiným. Již Masaryk upozornil na to, že „politické umění stává se těžším a těžším“.

Patočka, na kterého zvláště dnes znovu a znovu vzpomínáme, podtrhoval důležitost svědomí pro všechn soukromý i veřejný život. Ale spoléhat na to, že nás svědomí může samo uchránit před omyly a chybami, dokonce i nejtěžšími chybami, by bylo právě hrubým omylem. S dobrým svědomím už bylo napácháno mnoho zla. Proto se už Jan Hus při jednom – snad to tak můžeme říci – výslechu v Kostnici odvolával nejen na svědomí, ale také na rozum. Svědomí bez rozumu nestačí, a stejně tak nestačí rozum bez svědomí. Obojí však potřebuje svobodu. Svoboda

ovšem nespočívá jen ve vnější nezávislosti, ale její smysl spočívá v jejím ospravedlnění. Není dobré, když intelektuál začne mluvit o nezávislosti jako o něčem „údajném“; potřeba nezávislosti je pro každého intelektuála potřebou reálnou a dokonce základní. Musí však být ospravedlněna službou vyšší normě, vyššímu principu. Každý intelektuál musí vědět, že princip politický není principem nejvyšším.